

УДК 373.3.016:811.161.2'24

DOI DOI 10.31494/2412-9208-2019-1-2-143-150

**ESSAY WITHIN THE PRIMARY SCHOOL:
THE COMPOSITIONAL PECULIARITIES, METHODS
OF THE ESSAYS' WRITING**

**ЕСЕ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: КОМПОЗИЦІЙНІ
ОСОБЛИВОСТІ, МЕТОДИКА НАПИСАННЯ**

MARIIA HREB,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

<https://orcid.org/0000-0003-2874-7985>

maryhreb@gmail.com

*Berdiansk state pedagogical
university*

✉ 4 Schmidta St.,

*Berdyansk, Zaporizhzhia region,
71100*

МАРІЯ ГРЕБ,

доктор педагогічних наук,
професор

*Бердянський державний
педагогічний університет*

✉ вул. Шмідта, 4

*м. Бердянськ, Запорізька обл.,
71100*

NATALIIA HRONA,

doctor of pedagogical sciences,
teacher of higher category, teacher-
methodist

<https://orcid.org/0000-0003-2578-2865>

natashagrona@ukr.net

*The Pryluky humanitarian-
pedagogical college is the name of
I.Y. Franca*

✉ street of Victory, 170, Pryluky,
Chernihiv region, 17500

НАТАЛІЯ ГРОНА,

доктор педагогічних наук,
викладач вищої категорії,
викладач-методист

*Прилуцький гуманітарно-
педагогічний коледж
ім. І.Я. Франка,*

✉ вул. Перемоги, 170, м.
Прилуки, Чернігівська обл., 17500

Original manuscript received: August 17, 2019

Revised manuscript accepted: September 12, 2019

ABSTRACT

The article is devoted to the formation of texts'-creating skills of pupils of primary school. The authors prove that the competence of communication, which we can form effectively within the texts'-creating activity (especially during the writing essay), is the leading one among the key competencies which must be mastered by the pupils during the studying of different disciplines at all stages of the education.

The texts'-creating skills are the most important in their significance within the system of the educational skills because they are the fundamental for the vast majority of these educational skills.

The article contains the samples of essays which were created by the pupils of the 4th form. This gives the opportunity to be persuaded that due to the involvement of pupils to the writing essays the teacher teaches pupils to form their thoughts clearly and correctly, to

structure the information, to establish the casual (reason-consequence) relationships, to illustrate the term with the help of examples, to improve the style of writing.

It is proved the role of the teacher of primary school who organizes the educational process of each lesson of Ukrainian language in such a way that it will evoke and support the pupils' natural need and demand in the text-creating activity, during the communication

The authors persuade that the essay teaches pupils to express their opinion and thoughts correctly and brightly; to talk easily about the scientific things and life's problems. The pupils have the opportunity to reveal their position in simple way, to reveal their opinion in available and confident way, to tell about the things which impressed them. The integration of the language and speech within the education gives pupils of primary school the opportunity to obtain gradually (from form to the next form) the necessary notion about the language as the way of communication; it helps to orient in the situation of communication, to think about the answer, to correct it depending on the communicative goal; it reveals for the pupils the opportunity to communicate in written form; it also stimulates the development of the creative abilities, desire to create own texts which are the certain integration of language skills (skills of writing, reading, speaking and listening). On the essays' material we observe the organization of the communicative text's form which provides the formation of skills to structure the thought clearly and to express it clearly and concisely.

Key words: essay, text, text-creating skills, pupils of primary school's age, communication

Постановка проблеми. Нова парадигма філософії освіти України XXI ст. вимагає перегляду і модернізації чинних стандартів освіти на всіх її ланках. Реалізація ключової реформи Міністерства освіти і науки України – концепції «Нова українська школа» – має на меті створити школу, яка даватиме учням не тільки знання, а і вміння застосовувати їх у житті. Тому серед 10-ти ключових компетентностей, які мають набути школярі під час вивчення різних предметів на всіх етапах освіти, є і компетентність спілкування державною і рідною (у разі відмінності) мовами: «Ціє вміння усно й письмово висловлювати та тлумачити поняття, думки, почуття, факти й погляди (через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів). Здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ – у навчанні, на роботі, удома, у вільний час. Усвідомлення ролі ефективного спілкування» [6, с. 40].

Особливої уваги в цьому аспекті набуває текстотворча (принагідно зазначимо, що окремі дослідники вживають до атрибутиву «текстотворча» синонім «текстотвірна», «текстова») компетентність, оскільки базовим компонентом комунікації є текст. Уміння створювати тексти (усні чи письмові) є показником мовної культури особистості, її моральності, внутрішньої й зовнішньої краси. У вмінні спілкуватися виявляються інтелект і рівень мислення індивіда, його освіченість і вихованість, культурність і ціннісні орієнтири, краса слова й духу як ознаки духовного багатства та неповторної людської сутності [5, с. 139].

У початкових класах предметом спостережень і лінгвістичного аналізу є невеликі зв'язні тексти або їхні частини, що становлять закінчене висловлювання і можуть бути зразком для учнівського мовлення. Вони

мають характеризуватися чіткістю будови, єдністю теми або підтеми (по відношенню до більшого тексту, частиною якого вони є). Це розповідь (може з елементами опису чи міркування), нескладні описи (зовнішності людини, тварини, природи, трудової діяльності тощо), міркування. В оновленій програмі з української мови окремо виділено есе як комунікативний жанр тексту, з яким учні починають знайомитися в 3 класі.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз лінгводидактичної літератури свідчить, що проблема вивчення тексту учнями молодшого шкільного віку на сучасному етапі є надзвичайно актуальною. Учені О.М.Біляєв, Л.О.Варзацька, М.С.Вашуленко, І.П.Гудзик, Т.К.Донченко, С.О.Караман, В.Я.Мельничайко, М.І.Пентиліук, О.Я.Савченко, М.В.Сокирко, О.Н.Хорошковська, розробляючи шляхи оновлення змісту і структури системи мовної освіти, вважають, що вся робота з текстом має спиратися на понятійні знання учнів (лінгвістичні і мовленнєвознавчі), екстралінгвістичні (мета й умови спілкування, підпорядкованість їм мовних засобів) і операційні (правила і способи побудови тексту). Питання ж методики створення текстів різних типів, зокрема есе, потребує подальшої розробки.

Мета статті полягає у висвітленні методики роботи над створенням есе в практиці роботи початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Формування багатьох комунікативних, логічних, лінгвістичних умінь молодших школярів відбувається в процесі роботи з текстом. Текстотворчі вміння є найважливішими за своєю значущістю в системі загальнонавчальних умінь, оскільки є базовими для багатьох із них. Джерелом формування текстотворчих умінь учнів молодшого шкільного віку є практична діяльність над мовним та мовленнєвим матеріалом.

Успішність набуття знань багато в чому зумовлена рівнем умотивованості школярів до текстотворчої діяльності. Тому вчитель організовує процес навчання так, щоб на кожному уроці української мови викликати, підтримати й розвинути в учнів природну потребу в текстотворчій діяльності під час спілкування.

Оволодіння учнями молодшого шкільного віку зазначеними мовленнєвими жанрами функціонально-семантичного типу (розповідь, опис або міркування, есе), які можуть виділятися і в усному монологічному мовленні того або іншого жанру (оповідання, лист, замітка в газету) і того або іншого стилю (розмовний, публіцистичний, діловий, стиль художньої літератури), спрямоване на формування текстотворчих умінь молодшого школяра, зокрема, вироблення умінь і навичок комунікативно виправдано користуватися мовленнєвими засобами в різних навчальних і позанавчальних ситуаціях.

Синтетичним типом тексту, який може поєднувати кілька стилів мовлення одночасно, є есе. Есе спрямоване на активізацію комунікативної діяльності, розвиток творчого потенціалу школяра та продуктивного мислення. Залучаючи учнів до написання есе, учитель розвиває їхнє самостійне мислення, навчає чітко й грамотно

формулювати власні думки, структурувати інформацію, установлювати причиново-наслідкові зв'язки, ілюструвати поняття прикладами, удосконалювати стиль письма.

Метою есе є діагностика продуктивної, творчого складника пізнавальної діяльності, котра припускає аналіз інформації, її інтерпретацію, побудову міркувань, порівняння фактів, підходів й альтернатив, формулювання висновків, особисту оцінку автора й т. ін. В оновленій програмі з української мови так тлумачиться поняття цього жанру: «...розмірковування у довільній формі на будь-яку знайому тему. Не претендує на завершеність» [7].

Есе (фр. *essai* — «спроба», «начерк») — нарис, який характеризує літературні, філософські, соціальні та інші проблеми не в систематизованому науковому вигляді, а у вільній формі [1, с. 6].

Хоча художні тексти в стилі есе відомі з часів античності, появу цього жанру пов'язують з ім'ям Мішеля Монтеня, який з 1572 року й до кінця життя працював над своїм найбільшим літературним твором, що мав назву «*Essai*». З точки зору змісту есе бувають: філософськими, літературно-критичними, історичними, мистецькими, художньо-публіцистичними, духовно-релігійними та ін. У літературі вирізняють: рецензії, ліричні мініатюри, нотатки, сторінки з щоденника, листи та ін. Виділяють також такі типи есе: описові, оповідні, рефлексивні, критичні, аналітичні та ін. В основу такої класифікації покладено композиційні особливості твору, виконаного в жанрі есе. М. Балаклицький, синтезуючи різні підходи до класифікації есе, запропонував більш пристосовану до реальної української практики й потреб типологію есе, зокрема: загальне есе (може поєднувати подорож, філософію, рецепцію прочитаної літератури); есе-лист, що передбачає адресата й розмову з ним; есе-замальовка, що має невеликий розмір і присвячена одній темі; есе-стаття, що зазвичай має дидактичний імператив; есе-лекція, промова, доповідь; есе-щоденник (хроніка, зосереджена не на подіях чи ділових нотатках, а на вираженні авторського бачення світу) [1, с.4].

На сьогодні есе популярний в практиці шкільного навчання як відомий жанр учнівських творчих робіт. Есе за кордоном має ширше призначення: у середніх і вищих навчальних закладах США і країн Європи учні/студенти пишуть есе, щоб виявити розуміння теми та показати майстерність висловлення думки; обов'язковою вимогою під час вступу до навчального закладу (коледжу, університету) є написання есе. Воно несе всебічну інформацію про абітурієнта: ознайомлює з автобіографічними даними, розкриває мотивацію до навчання, стає індикатором того, як випускник школи мислить, як викладає свої думки. Навіть претендент на робоче місце має надіслати потенційному працедавцеві есе.

Есе сприяє розвитку в учнів соціального та емоційного інтелекту. Для передання особистісного сприйняття світу автор такого твору може наводити приклади, проводити паралелі, добирати аналогії, використовувати різноманітні асоціації, проявити уяву і фантазію. Текст

може містити авторські роздуми, ліричні відступи, описи тощо. Більш ефективним є есе, якщо в ньому наявні несподівані повороти думки та непередбачувані висновки.

Отже, есе – невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і виражає підкреслено індивідуальну точку зору автора та враження з конкретного приводу чи питання й не претендує на вичерпне та визначальне трактування теми. Завданням есе, на відміну від розповіді, є інформація або пояснення, а не драматичне зображення або переказ якої-небудь життєвої ситуації. Есе – це твір, який ґрунтується на творчому підході автора до розкриття поставленого в тексті завдання, яке необхідно підтверджувати аргументами і фактами.

Визначальними рисами есе, як правило, є невеликий обсяг, конкретна тема, подана в підкреслено суб'єктивному тлумаченні, довільна композиція, незвичайна манера мислення; текст пишеться від першої особи, що дає можливість автору емоційно оцінити і викласти факти; обов'язковим елементом є аргументованість і переконливість; стиль художній і публіцистичний; емоційності, експресивності, яскравої образності досягаємо вживанням метафор та порівнянь, неповних, питальних і окличних речень.

Відмінність есе від творів полягає в наступному: есе – художньо-публіцистичний жанр або вид творчої роботи з довільною композиційною побудовою; твір – творча робота на запропоновану тему, що має чітку структуру з обов'язковим вступом, основною частиною і висновком; есе відбиває суб'єктивну авторську позицію щодо порушеної в темі проблеми; у творі ця тема піддається об'єктивному аналізу; форма твору залежить від його типу: розповіді, опису, міркування, порівняльної характеристики або аналізу художнього тексту; формі есе властиве міркування з елементами аналізу; мета есе – спонукати читачів до роздумів; твір розвиває уміння й навички усного та писемного мовлення.

Аналіз наукової літератури доводить, що актуальною серед науковців залишається проблема щодо композиції есе. Одні вчені, зокрема М. Балаклицький, указують, що такий текст є довільним за формою. Науковець зазначає, що «ефект жанрової свободи створюється відсутністю жорстких композиційно-мовленневих схем. Рух думки невимушений, із частими переходами від конкретного до абстрактного, що неминуче поширює горизонт дослідження в ім'я пошуку істини. Єдність цілого досягається кожним автором за непрогнозованою схемою (структурою)» [1, с. 29]. Інші дослідники (Н. Зінченко, Л. Соломатіна, К. Шендеровський) наполягають на наявності обов'язкових елементів есе: вступ, основна частина і висновки. Відповідно до вікових особливостей молодших школярів, вважаємо, що, на початку доцільно навчити створювати есе на основі трьохступеневої структури. У першій частині, формулюємо запитання, яке необхідно довести. В основній частині наводимо аргументи, обґрунтовуємо думку. У завершальній частині підбиваємо підсумки, текст ілюструємо прикладами, цитатами, влучними висловами, тобто матеріалом, що справляє враження, сприяє

міркуванню.

Тематика есе для учнів початкових класів може бути різноплановою: «Змарнований час», «Кладовище осінніх листочків», «Каштановий дощ», «Місце, де збуваються мрії», «Пройти крізь стіни», «Мобільний телефон: друг чи ворог?», «Як тварини виражають емоції?». Пропонуємо зразки есе.

Місто несподіванок

Минулої неділі ми з мамою поїхали купити подарунок на день народження. Моїй сестричці виповнилося вісім років. Наша сім'я живе у місті Бердянськ. Це місто, де є великі магазини з іграшками. Ми дуже довго вибирали подарунок.

Дорогою ми зустріли великого динозавра! Він був більший за мене, зелений та м'який! Мав великі очі, гострі зуби Найцікавіше було те, що він умів говорити. Він був справжній! Хоча мама казала, що то людина, перевдягнена в костюм.

У цьому місті мене зустріло ще багато несподіванок! Але це вже зовсім інша історія...(Учениця 4 класу).

Обережно, роботи!

Наше повсякденне життя наповнене різними технічними виробами. Вони допомагають нам готувати та зберігати їжу, прати та прасувати одяг, спілкуватися на відстані й ще багато чого. Їх усіх можна назвати роботами, тому що кожен з цих приладів виконує роботу за нас, економить час. З ними треба поводитись обережно, адже вони можуть стати небезпечними, і ми можемо травмуватися. Я вважаю їх своїми друзями і вдячна їм за допомогу. Без них моє життя було б набагато складнішим і напруженішим (Учениця 4 класу).

Отже, есе вчить учнів правильно і яскраво висловлювати свою думку, легко й цікаво говорити як про речі наукові, так і про життєві проблеми. Учні мають можливість просто, доступно й упевнено розкривати іншим свою позицію, розповідати про те, що їх вразило.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок.

Інтеграція мови та мовлення в навчання дає можливість учням початкових класів поступово, від класу до класу, накопичувати необхідні уявлення про мову як засіб спілкування, допомагає орієнтуватися в ситуації спілкування, обдумувати свою відповідь, коригувати її залежно від комунікативної мети, відкриває можливості для школярів спілкуватися в писемній формі, стимулює розвиток творчих здібностей, бажання створювати власні тексти, які практично є своєрідною інтеграцією всіх мовленнєвих умінь і навичок (уміння писати, читати, говорити і слухати). На матеріалі есе спостерігаємо організацію комунікативної текстової форми, яка сприяє формуванню вмінь чітко структурувати думку і виражати її лаконічно й чітко. Подальше дослідження вбачаємо в аналізі досвіду роботи з організації еселогічної роботи в початковій школі в контексті реалізації ідей інтегративного підходу.

Література

1. Балаклицький М. А. Есе як художньо-публіцистичний жанр: Методичні матеріали для студентів зі спеціальності «Журналістика» / М. А. Балаклицький – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007 – 74 с.
2. Болотнова Н. С. Текстовая деятельность на уроках русской словесности: методики лингвистического анализа художественного текста : методич. пособие / Н. С. Болотнова. – Томск, 2002. - 64 с.
3. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посібник / М. С. Вашуленко. – К. : Освіта, 2006. – 268 с.
4. Греб М. М. Тенденції розвитку наукових засад методики навчання елементів лексики в початковій школі / М. М. Греб // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [гол. ред. М. Т. Мартинюк] . – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2014 – ч. 2 – С.96-107
5. Грона Н. В. Есе як комунікативна форма тексту в системі текстотворчих умінь учнів молодшого шкільного віку / Н. В. Грона // Наукові записки : зб. наук. праць – Кропивницький : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017. – Випуск 11. Серія: проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти – С. 138–141.
6. Експрес-порадник учителя НУШ: короткий термінологічний словник / уклад. М. М. Греб, Н. В. Грона. Ніжин, Україна: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 48 с.
7. Українська мова. 1-4 класи загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/images/gr/pr/ukr_mova.doc. – Назва з екрану.

References

1. Balaklytskyi M. A. Ese yak khudozhno-publitsystychnyi zhanr: Metodychni materialy dlia studentiv zi spetsialnosti «Zhurnalistyka» / M. A. Balaklytskyi – Kharkiv : KhNU imeni V. N. Karazina, 2007 – 74 s.
2. Bolotnova N. S. Tekstovaia deiatel'nost na urokakh russkoi slovesnosti: metodyky lynchvystycheskoho analiza khudozhestvennogo teksta : metodych. posobyе / N. S. Bolotnova. – Tomsk, 2002. - 64 s.
3. Vashulenko M. S. Ukrainska mova i movlennia v pochatkovii shkoli : metod. posibnyk / M. S. Vashulenko. – K. : Osvita, 2006. – 268 s.
4. Hreb M. M. Tendentsii rozvytku naukovykh zasad metodyky navchannia elementiv leksykologhii v pochatkovii shkoli / M. M. Hreb // Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni pavla Tychny / [hol. red. M. T. Martyniuk] . – Uman: FOP Zhovtyi O. O., 2014 – ch. 2 – S.96-107
5. Hrona N. V. Ese yak komunikatyvna forma tekstu v systemi tekstotvorchykh umin uchniv molodshoho shkilnoho viku / N. V. Hrona // Naukovi zapysky : zb. nauk. prats – Kropyvnytskyi : RVV KDPU im. V. Vynnychenka, 2017. – Vypusk 11. Seria: problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity – S. 138–141.
6. Ekspres-poradnyk uchytelia NUSh: korotkyi terminolohichnyi slovnyk / uklad. M. M. Hreb, N. V. Hrona. Nizhyn, Ukraina: NDU im. M. Hoholia, 2019. 48 s.
7. Ukrainska mova. 1-4 klasy zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv z ukrainskoiu movoiu navchannia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.mon.gov.ua/images/gr/pr/ukr_mova.doc. – Nazva z ekranu.

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено формуванню текстотворчих умінь учнів молодшого шкільного віку. Автори доводять, що серед ключових компетентностей, які мають набути школярі під час вивчення різних предметів

на всіх етапах освіти, провідною є компетентність спілкування, яку ефективно формуємо в ході текстотворчої діяльності, зокрема, створення есе.

Текстотворчі вміння є найважливішими за своєю значущістю в системі загальнонавчальних умінь, оскільки є базовими для багатьох із них.

У статті наведено зразки есе, створені учнями 4 класу. Це дає можливість переконатися, що залучаючи школярів до написання есе, учитель розвиває їхнє самостійне мислення, навчає чітко й грамотно формулювати власні думки, структурувати інформацію, установлювати причиново-наслідкові зв'язки, ілюструвати поняття відповідними прикладами, удосконалювати стиль письма.

Доведено роль вчителя початкових класів, який організовує процес навчання так, щоб на кожному уроці української мови викликати, підтримати й розвинути в учнів природну потребу в текстотворчій діяльності під час спілкування.

Автори переконують, що есе вчить учнів правильно і яскраво висловлювати свою думку, легко й цікаво говорити як про речі наукові, так і про життєві проблеми. Учні мають можливість просто, доступно й упевнено розкривати іншим свою позицію, розповідати про те, що їх вразило. Інтеграція мови та мовлення в навчанні дає можливість учням початкових класів поступово, від класу до класу, накопичувати необхідні уявлення про мову як засіб спілкування, допомагає орієнтуватися в ситуації спілкування, обдумувати свою відповідь, коригувати її залежно від комунікативної мети, відкриває можливості для школярів спілкуватися в писемній формі, стимулює розвиток творчих здібностей, бажання створювати власні тексти, які практично є своєрідною інтеграцією всіх мовленнєвих умінь і навичок (уміння писати, читати, говорити і слухати). На матеріалі есе спостерігаємо організацію комунікативної текстової форми, яка сприяє формуванню вмінь чітко структурувати думку і виражати її лаконічно й чітко.

Ключові слова: есе, текст, текстотворчі вміння, учні молодшого шкільного віку, комунікація.